

Het land van de jonker

Uit de tijd van diensten en gunsten

BRAND OVEREEM • BERT PAASMAN

Het land van de jonker

Uit de tijd van diensten en gunsten

BRAND OVEREEM • BERT PAASMAN

UITGEVERIJ DE FONTEIN

Woord vooraf

Het onderzoek naar het land van de jonker was een ontdekkingsreis. Eerst kenden wij alleen de kleurrijke, eigenzinnige jonker Frits Schimmelpenninck, woonachtig in De Beukenheg, alias Het Witte Huis te Putten. Volgens zeggen bezat hij honderden hectares grond met eeuwenoude pachtboerderijen. Over hem deden de meest wilde verhalen de ronde – die grotendeels waar bleken te zijn. Via Frits ontdekten wij zijn deftige moeder freule Annie en zijn voorname ooms, jonker Jan en jonker Maurits van Haersma de With, erfgenamen van de adellijke familie Van Weede. Deze familie had huize Salentein bij Nijkerk als residentie. Eén van de Van Weedes was getrouwd met jonkvrouw Nicoline Schimmelpenninck van der Oye van huize De Poll bij Gietelo (gemeente Voorst) en erfde van haar het landgoed De Poll en Nijenbeek – ook honderden hectares met historische pachtboerderijen.

Ons onderzoeksgebied breidde zich aldus uit. In de jaren dertig van de vorige eeuw was het jonkerland op z'n grootst, daarna versplinterde het door erfenissen en verkopen, ook aan 'burgers'. Een substantieel deel is nu in het bezit van barones Antoinette van Lynden.* Een intrigerend proces van aanwas en afkalving.

Enkele van onze tientallen informanten, de twee honderdplussers Dina Hartgers uit Voorst en Chrisje van Norden uit Nijkerk, hadden dit historische proces aan den lijve meegemaakt! Hoe hebben zij en andere pachters en werknemers de ontwikkelingen ervaren, hoe ging de adel met hen om en zij met de adel? Zonder wetenschappelijke pretentie willen we een sociaal-culturele geschiedenis van het landgoed en zijn bewoners schetsen. Van ca. 1900 tot ca. 2000, de twintigste eeuw, waarin de externe veranderingen spectaculair groot waren, maar binnen het jonkerland ook spectaculair veel van het oude behouden is.

De meeste eigenaren van nu hebben ons geweldig geholpen met foto's, documenten en verhalen. De familie Van Haersma de With-Wilmer van De Berencamp, die de meeste documentatie over het landgoed bewaart, heeft ons in goed vertrouwen gebruik laten maken van fotoalbums, portretten, dagboeken, het jachtboek, brieven en gedrukte informatie. Zonder

haar zouden we dit boek niet hebben kunnen maken. Ook bij hun nichten en neven, de freules Van der Wyck en de jonkers Röell waren we welkom. De niet-adellijke eigenaren Keetie Richardson-Roghair van Rijn (Volenbeek), Mijndert Pon (Salentein) en Herman van Beuningen (Appel) ontvingen ons gastvrij in hun privé-domein en deelden hun visie op de toekomstplannen met het land en de bewoners.

Kostbare informatie kregen we ook van pachters, jachtopzieners, bosarbeiders, drijvers, chauffeurs, koster en rentmeesters. De vorige rentmeester van barones Van Lynden, Pieter Witte, heeft ons niet alleen met raad en daad terzijde gestaan, maar ook met documentatie. Op de West-Veluwe heeft jachtopziener Wim Cozijnsen ons door het prachtige landgoed gidst en in de IJsselstreek was dat jachtopziener Ab Aalpoel. De pachters en oud-pachters langs de IJssel hebben we leren kennen via de 'betrokken bakker' Paul Brill, die telkens als contactpersoon optrad en op wie we nooit tevergeefs een beroep deden. Helaas zijn er een aantal oud-pachters, -arbeiders en -jachtopzieners met wie wij gesprekken gevoerd hadden, overleden vóór de publicatie van dit boek: Elbert Ceelen, Gert van Dasler, Jan Druiff, Dina Hartgers, Herman Hertgers, Chrisje van Norden, Teus van de Pol en Madeleine van der Wyck. Hun betekenis voor het jonkerland is niet onvermeld gebleven.

Van Gerrie Groenewold van de Oudheidkundige Kring Voorst hebben we hulp ontvangen, evenals van de Gemeentearchieven van Voorst, Nijkerk (Dion van Hooren) en Putten. Corrie de Kool-Verhoog informeerde ons over kasteel Terhorst in Loenen. De oud-archivaris Johannes van Hell en oud-rentmeester Pieter Witte hebben de voorlopige versie van de tekst kritisch gelezen en oorlogshistoricus Evert de Graaf het gedeelte over de Tweede Wereldoorlog.

Voor de creativiteit van de vormgever Peter Koch en de ondersteuning vanuit de uitgeverij hebben wij grote waardering, zeker in tijden van corona. De inbreng van velen was aldus voor ons onontbeerlijk en hartverwarmend.

4 juli 2020

Brand Overeem & Bert Paasman

Inhoudsopgave

5	Woord vooraf	45	3. De jacht, de jagers, drijvers, stropers en de jachtopzieners
8	Kaart West-Veluwe	56	Hongaarse jacht
9	Kaart IJsselstreek	57	Jonkheer Johan Willem Godin de Beaufort (1877-1950)
11	1. Inleiding	58	Ir. P.A. van Schermbeek, alias Tartarin de Veluwe
12	Wat is een landgoed?	59	De jachtopzieners
13	De titel: Het land van de jonker	63	Teus Kas, bijgenaamd 'de jonker van Appel'
14	De erfflater	65	Wim Cozijnsen, van bosarbeider tot schut
16	Erven en vererven	69	Ab Aalpoel, de ogen van De Poll en Nijenbeek
23	De dag- en jachtboeken van jonker Jan	71	4. De pacht, verpachters en pachters
29	2. Het gespreide bedje van de freules en de jonkers	77	Zeven generaties Lammers op De Oude Poll
30	Stamboom Van Haersma de With	79	Van der Meijde, pauwenkweker van De Ketelerhoef
31	Stamboom Van Weede	81	Dries van Nijhuis, pachter op Wijncoop
39	Jonker Maurits naar de kroning van Haile Selassie	84	De werkdag
41	Jonker Jan op bezoek bij de Duitse ex-keizer	89	5. Arbeiders, ambachtslieden en andere 'kostgangers'
		89	De daggelders Van de Pol
		92	Cor van der Lee, trouw aan de jonker over de dood heen
		97	De aristocratische zwerver Jan Olieslager
		97	Hendrikus Vliek, van knecht tot huisvriend
		98	Chrisje van Norden, de kosteres van Driedorp
		103	Ali Nieboer, hoofd en hart van De Beukenheg

107	6. Het rentmeesterschap	175	10. De jonkers en de dood
107	Boerenrentmeester Gert van Dasler	177	Jonker Maurits
109	Rentmeestersdochter Truus Oldenboom-Renes	179	Jonker Jan
111	Rentmeester Pieter Witte, professional	181	Jonker Frits
114	Herman van Beuningen, mede-eigenaar van Appel	185	Jonker Willem
118	Het jonkerland in beelden	187	11. De huizen van het land van de jonker
141	7. Een landgoed in crisis- en oorlogstijd	187	Salentein
144	West-Veluwe	190	De Berencamp
153	IJsselstreek	192	Kemna (of Kemmenade) en het Kippenlijntje
157	8. De jonkers en de mensen van het landgoed	194	Marialust, in de parkenbuurt van Apeldoorn
157	De oudere generatie	195	De Beukenheg
159	Jonker Frits	198	De Poll
163	Jonker Willem	205	De Nijenbeek
165	9. De jonkers en de vrouwen	214	De Keijenberg
168	Frits en Willem, een aparte generatie	217	12. Tot slot
		222	13. Lijst van pachtboerderijen en dienstwoningen op het jonkerland
		237	14. Literatuur en bronnen

---

1. Inleiding

Tussen de IJssel en het IJsselmeer bevindt zich een prachtig deel van de Veluwe, met weiden, bouwlanden, bossen, heidevelden, zandverstuivingen, vennetjes en sprengen. Hier en daar doorsneden door spoorwegen, snelwegen, provinciale wegen, weggetjes en paden, die steden, dorpen en buurtschappen met elkaar verbinden. Ooit waren er druk bevaren kanalen, die tegenwoordig geen waterwegen meer zijn, en verder is er een groot aantal griften, sloten en beken. Door de gestaag dalende grondwaterstand op de Veluwe lijden sprengen, beken en sloten aan watergebrek, maar de waterschappen spannen zich in om het water op peil te krijgen en te houden.

Op dit moment is de Veluwe een toeristische regio bij uitstek, maar een eeuw geleden was het vooral een productiegebied voor veeteelt, landbouw, bosbouw, en jacht. Met visserij in rivieren, kolken en vaarten en, niet te vergeten, in de Zuiderzee. Duizenden mensen vonden er werk: bos en hei, akker en wei behoefden vele werkers, van vast aangestelden tot daggelders en klussers. Arbeid was goedkoop, vooral in tijden van armoede en crisis. Het gebied was toen hoofdzakelijk protestants en dan van de wat orthodoxere en ook wel bevindelijke varianten. De kerken waren de centra van de steden en dorpen. De zondagsrust was heilig, de predikanten, ouderlingen en diakenen waren machtig. Machtig waren ook de edellieden die hier op kastelen, buitenhuizen en landgoederen de scepter zwaaiden. Grootgrondbezit was hier normaler dan in de dichtbevolkte en waterrijke provincies. De adel participeerde ook in het civiele bestuur, landelijk als ministers en Kamerleden, regionaal als commissarissen van de Koningin, leden van Provinciale Staten, burgemeesters, gemeenteraadsleden en hoogheemraden. Ze bekleedden reële en honoraire functies aan het hof van de koningin of de koningin-moeder, als kamerheer, stalmeester, ceremoniemeester of jachtmeester, en ze maakten deel uit van het corps diplomatique. Vaak bezaten ze aandelen in Oost- en West-Indische culturess, in Amerikaanse en Russische spoorwegen en in moderne industrieën, zoals vervoer- en nutsbedrijven, oliemaatschappijen of in de toenmalige mediabedrijven als telefoon en kranten.

Jachtopziener Wim Cozijnsen steekt de Veldbeek over

Hoewel de adel aan het eind van de achttiende eeuw, door de Franse en Bataafse revoluties, zijn eeuwenoude privileges had verloren, waren bezit en invloed van baronnen en jonkheren nog immens groot. En die van baronessen en freules eveneens. Dezen wijdde zich aan charitatieve taken en stichtten scholen, arm- en weeshuizen. Net als hun vaders, echtgenoten en broers waren ze dikwijls aan het hof verbonden, als kamenier of hofdame. Gingen de edellieden studeren, dan kozen die meestal voor de hun passende studies rechten en staatswetenschappen. Rechten was een *passé-partout* studie en met staatswetenschappen konden ze in diplomatieke dienst. Als ze al gingen promoveren, deden ze dat meestal op stellingen (en niet op een proefschrift). Ze werden lid van speciale, adellijke disputen, waaraan ze een levenslang netwerk overhielden. De edelvrouwen gingen niet studeren, bijna niemand volgde het voorbeeld van de burger Aletta Jacobs, die zich als eerste vrouw aan een universiteit liet inschrijven.

Pas na de Tweede Wereldoorlog veranderde de positie van de adel. Een deel van de lustverblijven was door de bezetters gevorderd, door gevechtshandelingen bij de bevrijding beschadigd en na de bevrijding woonden er opmerkelijk minder edellieden in de hoofdgebouwen. Psychiatrische inrichtingen, verzorgingstehuizen, vijfsterrenhotels en asielzoekerscentra werden er naderhand gehuisvest. Soms woont de adel nog in het koetshuis, de orangerie of een ander bijgebouw, of verhuisde naar een burgerwoning op stand. De adellijke prerogatieven zoals ruitersport, autosport, tennis, bridge en de jacht raakten 'gedemocratiseerd'. Eerst eiste de *nouveau riche* zoals bank- en fabrieksdirecteuren, medisch specialisten en tandartsen hun plaatsen op en ten slotte de managers, projectontwikkelaars en BN'ers. Zij vormen een nieuwe bevoorrechte klasse, die zoals de adel in vroeger tijden nauwelijks een reëel beeld van de gewone samenleving en de strijd om het bestaan heeft.

Dit gewone leven met de strijd om het bestaan werd geleid door de pachters, hun knechten en meiden, het huispersoneel, tuinlieden, koetsiers en chauffeurs, de bos- en veldarbeiders, de jachtopzieners en boswachters, de keuterboeren en andere betrokkenen bij de heerlijkheden, zoals drijvers bij de jacht, de inschaarders van het vee en de ambachtslieden voor het onder-

houd aan gebouwen en machinerieën. De arbeiders waren dikwijls keuterboeren die in de omgeving van het landgoed woonden. Alleen de rentmeesters vormden meestal een aparte kaste tussen de adel en de onderdanen in. Of de landgoedbewoners en -bewerkers nu in vaste of tijdelijke dienst waren, hun relatie tot de landgoedeigenaren was er in hoge mate een van horigheid. En totale afhankelijkheid in tijden van armoede en werkloosheid. De baron en de barones werden met aan onderdanigheid grenzend respect 'Meneer de baron' en 'Mevrouw de barones' genoemd, de jonker en de freule 'Jonker' en 'Freule'. Bij een ontmoeting en in een gesprek ging als vanzelfsprekend de pet af. Zelfs aan de telefoon werd de pet afgenomen. Van de pachters en arbeiders werden in feite ook nog herendiensten verwacht, soms contractueel vastgelegd. Op elk ogenblik van het jaar en van de dag, of liever van het etmaal, want ook de nacht was niet heilig. Vooral in de crisisjaren keek men wel uit door werkweigering of laksheid een pachtcontract, een aanstelling of zelfs een baantje kwijt te raken, al was het maar als dagloner. Zolang er geen conflicten waren en de landeigenaren vriendelijk en meelevend waren, kon men zich

IJssellandschap bij Voorst

in deze afhankelijke en ondergeschikte positie gelukkig of tenminste tevreden voelen.

Wat is een landgoed?

Tot het landgoed rekenen wij te behoren: allen die het land beheren, bewonen, onderhouden, bebouwen, exploiteren en niet alleen de eigenaren met hun eigendom. Een landgoed is geen onveranderlijke eenheid, maar kan groeien en krimpen al naar gelang er gronden bij komen of verdwijnen door erving en vererving en door aan- en verkoop. Hoewel de sociale verhoudingen in de vorige eeuw volgens onze huidige inzichten dikwijls feodaal en weinig rechtvaardig waren, functioneerden de landgoederen over het algemeen als een goed geoliede machine.

Volgens Van Dale, *Groot woordenboek van de Nederlandse taal* is een landgoed een 'grote bezitting op het land, m.n. dienend tot buitenverblijf'. Een formulering die misschien de eigenaar enigszins recht doet, maar de bewoners en bewerkers ernstig tekortdoet. Immers, eigenaren bezitten land, maar zonder de inspanning van pachters en personeel zou er geen landgoed zijn, alleen land. Het zijn alle bewoners en bewerkers die, samen met de eigenaren, een landgoed vormen:

pachters, personeel, jachtopzieners, bos- en veldarbeiders. Zij zijn van het landgoed en het landgoed is van hen. Dit is weliswaar geen juridisch eigendom, maar een moreel eigendom, zoals dat leefde onder de vroegere pachters en werknemers. Het wij-gevoel, 'ons' landgoed. Een betrokken bosarbeider van landgoed Salentein, Bessel Ruitenbergh, die er honderden bomen plantte, sprak altijd trots over 'mijn' bos. De grofste misslag tegen dit wij-gevoel is zeker het feit dat sommige gepensioneerden die een groot deel van hun werkzame leven aan de kwaliteit en aan het voortbestaan van het landgoed gewerkt hadden, een tochtje makend langs oude, vertrouwde plekjes, weggestuurd werden – wat als een ernstige belediging ervaren werd. Een morele miskleun, juridisch zal deze daad ongetwijfeld in orde zijn. Maar ook de eigenaren worden door de omschrijving van *Van Dale* tekortgedaan, omdat een landgoed behalve een buitenverblijf ook een bedrijf is, waarin geïnvesteerd wordt en dat renderen moet. De eigenaren zijn ook ondernemers, zeker na de Tweede Wereldoorlog.

Onder het land van de jonker verstaan wij de landgoederen Vollenbeek, Gerven, Hell, Appel, Salentein en Berencamp nabij Ermelo, Putten, Nijkerk, Voortuizen, Zwartebroek en Terschuur, en de landgoederen De Poll en Nijenbeek nabij Wilp, Gietelo, Voorst en Klarenbeek, zoals die zich vanaf circa 1900 tot heden

Gezicht op het 'jonkerland aan zee' (Veluwemeer)

ontwikkeld hebben, onder de families Van Weede en Van Haersma de With, in het bijzonder onder de jonkers Jan Minnema van Haersma de With (1876-1965) en Maurits van Haersma de With (1884-1945) en hun erfgenamen de jonkers Frits Schimmelpenninck (1918-1991) en Willem van Haersma de With (1920-2003). Deze jonkers zullen 'hoofdpersonen' zijn in deze geschiedenis van een landgoed, naast de talrijke, bijna anonieme hoofdpersonen: de bewoners en werkers van wie veel minder bewaard en dus bekend is gebleven.

De titel: Het land van de jonker

De titel mag de indruk wekken dat het landgoed, of eigenlijk de combinatie van landgoederen, alleen aan jonkheren toebehoort heeft, maar dat was niet het geval. In het grootste deel van de twintigste eeuw was dit de informele naam die op de Veluwe en in de IJsselstreek gebezigd werd. Ook altijd waren er jonkvrouwen die mede-eigenaar en medebeheerder waren, meestal als freules aangeduid, of, zoals de moeder van Maurits, Annie en Jan van Haersma de With, 'mevrouw de douairière'. Vóór de Tweede Wereldoorlog werden die minder als landgoedbestuurders gezien,

na de oorlog, toen zich een nieuwe emancipatiegolf ontwikkelde, werd de aanduiding 'het land van de freule' of 'het land van de barones' steeds gebruikelijker, meestal met toevoeging van de familienaam. De pachters en werknemers begonnen steeds vaker over de freule of de barones of Mevrouw (met een hoofdletter) te spreken. En die hoefde geen liefdadigheid meer te bedrijven. Integendeel, de pachters en werknemers ervoeren en ervaren deze adellijke vrouwen dikwijls als veel zakelijker dan hun mannelijke voorgangers. Met enige nostalgie wordt door hen soms gezegd: 'Leefde de jonker nog maar, toen was alles anders.' Ongetwijfeld, maar of anders ook beter was, zal nog moeten blijken. De geschiedenis van het jonkerland heeft een open einde.

De erflater

De grote erflater van het land van de jonker was de adellijke familie Van Weede. Zij bezat buitenhuizen

Avond bij De Zeldert

en landgoederen, boerderijen en landerijen in de provincies Utrecht en Gelderland en door aanhuwing ook in andere provincies. De kern van hun bezit lag rondom Nijkerk en Putten, met Salentein als residentie. Omdat een van de Van Weedes gehuwd was met een freule Schimmelpenninck van der Oye, erfde deze jonker het landgoed De Poll en Nijenbeek aan de IJssel, dat na zijn dood in 1933 ook in het bezit van de Van Haersma's kwam. In de jaren na 1933 bestond het land van de jonker aldus uit een West-Veluws deel langs het IJsselmeer en een Oost-Veluws deel langs de IJssel: de IJsselstreek. In de volksmond werd het het grootste grondbezit na dat van de koninklijke familie genoemd.

Het West-Veluws deel kenmerkte zich, en dankzij het conservatieve beleid van de jonkers en freules is dat nog steeds het geval, door uitgestrekte licht glooiende akkers en weilanden, omzoomd door houtwallen, afgewisseld door stukken bos en heidegronden met veengaten, vennetjes en flessen (waarin vroeger de schapen gewassen werden), doorsneden van beken en sloten. Bij de eeuwenoude pachtboerderijen staan

nog bakhuizen, stallen, schaapskooien, hooibergen en hooischuren. Gecombineerde moes- en bloementuinen, meestal met enkele vruchtbomen, fleuren de hoeves op, die onderling nog vaak door zandwegen en -paden verbonden zijn. De eenvoudige huisjes van de jachtopzieners en van de bos- en veldarbeiders zijn er ook nog, maar nu meestal verbouwd. Op de landgoederen bevinden zich dassenburchten, konijnen- en vossenholen. Nu de wolf op de Veluwe in opmars is, zal die mogelijk in de nabije toekomst ook een bewoner van het jonkerland worden. Sinds de roofvogels en de roofdieren worden beschermd en er gemechaniseerd gemaaid wordt, is het aantal vogels en de populatie kleinwild sterk afgenomen. Het gebied is rijk aan overblijfselen uit pre- en protohistorie, alsmede uit de Middeleeuwen. Op het landgoed Appel bevinden zich de resten van een zogenaamde walburg, een versterking uit de volle Middeleeuwen, mogelijk centrum van ijzerhandel, en de resten van een rentmeestershuis van het klooster te Elten, de Kemna, stammend uit dezelfde periode. Landgoed Volenbeek bevat ook 'land aan zee', aan de oever van wat eens de Zuiderzee, later het IJsselmeer was, en nu het Veluwemeer is, met de bijbehorende flora en fauna.

Het Oost-Veluwse deel, de IJsselstreek, is gelegen langs de kronkelende IJsselstroom, met de zomer- en winterdijken, uiterwaarden met wilgen en populieren,

Land langs de Bomendijk bij Voorst

kolken als overblijfselen van vroegere rivierbeddingen, weiden en bouwlanden en vruchboomgaarden, bekend als de Wilpse en Nijenbeker Klei, doorsneden door de karakteristieke meidoornhagen (zogenaamde IJsselheggen). De boerderijen staan er op een terp of op een rivierduin. Verder landinwaarts zijn er eikenhakhout, bossen, wei- en bouwlanden. Ook hier staan eeuwenoude boerderijen met hun opstallen. De bekendste dijk is de Veluwse Bandijk, meestal de Bomendijk genoemd. Er is nog steeds een groot aantal weide- en watervogels – hoewel het aantal de laatste decennia afneemt, evenals dat van het kleinwild.

Vele van de West-Veluwse gronden en hoeven waren in de Middeleeuwen in het bezit geweest van de kloosters van Werden, Paderborn en Elten. De Werdense bezittingen werden in de zestiende eeuw verkocht aan De Abdinckhof, het klooster van Paderborn. De kloosters van Paderborn en Elten hadden een administratief centrum bij hun bezittingen, in Putten in De Kelnarij (Paderborn) en in Appel, gemeente Nijkerk, in huize Kemna of Kemmena (Elten). Door overerving en belening kwam een deel van deze kloostergoederen in particuliere handen. Na de Bataafse revolutie (1795) verloren de geestelijke heren hun voorrechten en hun macht. De provincie Gelderland confisqueerde de rest

van de geestelijke goederen (1803), die in het begin van de negentiende eeuw door particulieren gekocht konden worden. De familie Van Weede breidde aldus haar bezittingen uit. Vele hoeven op het land van de jonker stammen daarom al uit de Middeleeuwen, al zijn ze door ver- en herbouw niet meer in de oorspronkelijke staat overgeleverd.

De gronden en hoeven langs de IJssel waren al eeuwenlang in adellijk bezit geweest. Ook hebben sommige boerderijen behoord tot het bezit van de Abdij in Prüm. De Nijenbeek werd al in de dertiende eeuw vermeld. Lange tijd was De Nijenbeek in handen van de hertogen van Gelre. De Poll werd al in de zestiende eeuw vermeld als adellijk bezit. In later eeuwen namen andere families deze bezittingen over en in de achttiende eeuw kwamen ze samen in het bezit van de familie Schimmelpenninck van der Oye. Door vererving werd in de twintigste eeuw jonker Rudolf van Weede de eigenaar, die het in 1933 naliet aan zijn neef Jan Minnema van Haersma de With. Aldus kwam dit land van de familie Schimmelpenninck van der Oye via de familie Van Weede in het bezit van de familie Van Haersma de With, waartoe freule Annie en de jonkers Jan en Maurits behoorden.

Erven en vererven

Vanouds werden adellijke huwelijken gesloten om de 'dynastie' te kunnen voortzetten en het bezit aan geld en goederen te kunnen behouden, zo mogelijk uit te breiden. Een adellijk adagium was: 'Grond moet je niet kopen, die moet je trouwen'. Echter, er bleven nogal wat adellijke huwelijken kinderloos, zodat het bezit al dan niet direct aan familieleden, meestal neefjes en nichtjes, van de eigen of van de schoonfamilie vererfde. Uit andere huwelijken sproten meerdere kinderen voort, waardoor in dat geval het bezit na overlijden van de ouders in delen uit elkaar viel. Soms werd het land bij elkaar gehouden in een 'onverdeelde boedel', totdat er iemand geld wilde zien of voor zichzelf wilde beginnen. Overigens erfde in principe de oudste zoon de titel en het huis met de kern van het landgoed.

De overerving van het bezit van de Van Weedes liep gecompliceerd. De moeder van Annie, Jan en Maurits, douairière Jacqueline Pauline van Haersma de With, geboren Van Weede, leefde het langst en erfde een groot deel van het Van Weede-bezit, maar haar broers Willem en Rudolf van Weede lieten de landgoederen Salentein en Berencamp aan Maurits (1925) en die van De Poll en Nijenbeek aan Jan na (1933). Na de dood van hun moeder (1940) deelden ze nogmaals mee in het Van Weede-bezit en Annie nu ook. Omdat jonker Jan ongetrouwd en kinderloos was, liet hij in 1965 zijn bezit na aan zijn volle neef Frits Schimmelpenninck, zoon van zijn zuster Annie. Maar deze had al na de dood van zijn moeder Annie (1952) een deel van haar bezit geërfd, dus opnieuw van oorsprong Van Weede-bezit. Ook Frits stierf ongehuwd en kinderloos en tot grote verbazing van de insiders ging zijn gehele bezit naar een niet-familielid, barones Antoinette van Lynden. In enkele interviews spreekt zij of de journalist over 'oom' of 'oudoom' Frits, terwijl er ook gesuggereerd was dat ze haar erflater nauwelijks kende. Maar dat is onwaarschijnlijk, omdat jonker Frits jarenlang bevriend was met haar schoonvader (eigenlijk stiefschoonvader) jonkheer Willem F. Quarles van Ufford, burgemeester in de woonplaats van jonker Jan en jonker Frits: Putten. Burgemeester Quarles en jonker Frits hebben jarenlang op maandagavond de B&W- en de raadsstukken van de gemeente Putten doorgesproken. Het was de opvolger, burgemeester Aad Berkhout, die aan deze merkwaardige feodale traditie onmiddellijk een einde maakte. Volgens een van de vroegere vertrouwelingen wilde Frits zijn in zijn ogen onverant-

De gezusters d'Yvoy van Salentein: v.l.n.r. Anna Magdalena van Weede, geb. Van Hangest d'Yvoy en Cornelia Maria van Hangest d'Yvoy

Schilderij van Jacqueline Pauline van Haersma de With, geb. Van Weede (door Adolf Pirsch)

woordelijke neef Willem van Haersma de With niet laten erven en was het zijn bedoeling dat de erfenis naar jonkheer Alexander Quarles van Ufford zou gaan, maar omdat jonker Frits ook niet akkoord kon gaan met diens leefwijze, zou hij diens vrouw tot erfgenaam gemaakt hebben, wetende dat zijn bezit uiteindelijk toch aan de familie Quarles van Ufford zou toevallen, via de kinderen uit haar huwelijk met Quarles junior. Het huwelijk werd in 1998 ontbonden. Als zo'n intrige in een roman zou voorkomen, zou men de wenkbrauwen fronsen. Natuurlijk ontstonden er op het jonkerland onzinnige roddels over deze gang van zaken, zoals dat de barones een buitenechtelijke dochter van jonker Frits zou zijn.

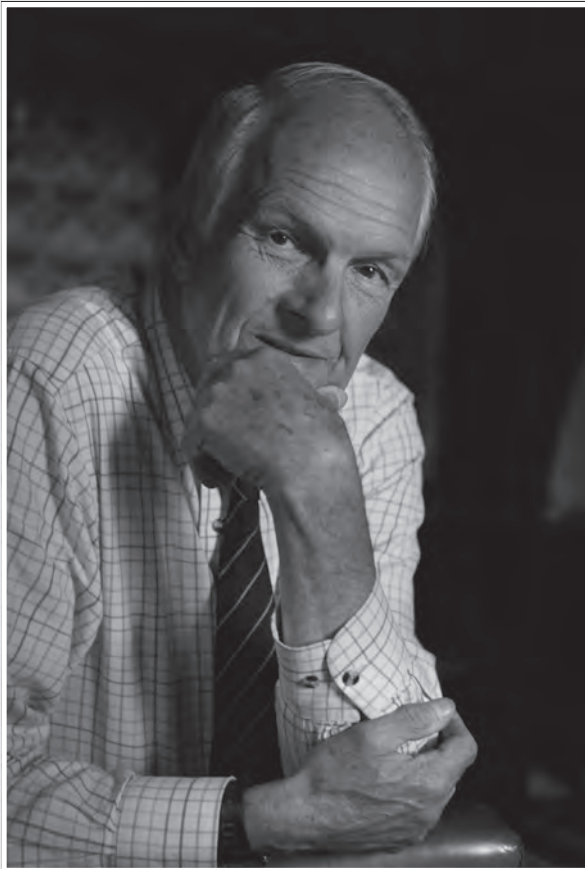
De landgoederen vielen meestal onder de Natuurschoonwet van 1928, wat inhield dat men bij openstelling belastingvoordelen kreeg en dat men bij overerving geen successierechten hoefde te betalen. Desondanks leidde iedere erfenis tot hoge belastingaanslagen over het aandeel van het bezit dat niet onder die verschoningswet viel, en er moesten meestal onroerende goederen verkocht worden om die belas-

ting op te kunnen brengen. Pachtters en werknemers werden aldus nog weleens in de gelegenheid gesteld de door hen gepachte boerderij of gehuurde woning met de bijbehorende grond te kopen. In de laatste jaren zijn het vooral de welgestelde buitenstaanders, specialisten, bankiers en topbestuurders die kunnen kopen, of de woning kopen en de grond op erfpachtbasis huren. De reden die gegeven wordt om deze door de oorspronkelijke bewoners als oneigenlijk ervaren overdracht te laten plaatsvinden, is dat het landgoed economisch moet kunnen renderen om voort te bestaan: rijke buitenstaanders kunnen meer betalen.

Soms werden grotere delen van het land van de jonker verkocht. Jonker Jan deed dat nadat hij landgoed De Poll en Nijenbeek had geërfd (ca. 1200 ha); een kwart ervan dat aan Klarenbeek grensde deed hij van de hand, zowel aan particulieren als aan de gemeente Apeldoorn, alsmede enkele percelen bij Putten en Nijkerk – om de successierechten te kunnen voldoen, want het land viel maar ten dele onder de Natuurschoonwet en er waren verder gebouwen en andere bezittingen die belast werden. Barones Antoinette van Lynden verkocht om soortgelijke redenen het landgoed Appel bij Nijkerk, in twee delen, Appel Noord (1997) en Appel Zuid (2004) aan de familie Van Beuningen, en het landgoed Volenbeek bij Putten aan Ed Richardson (Roghair BV). Verder verkocht ze losse gronden en enkele woningen, zoals het jachthuis De Plaggemaat, ooit een centrum van jacht- en andere activiteiten van het jonkerland, en de fraaie boerderij Colengood aan de Brink, bij Putten. Met de opbrengst van Appel kocht zij voor haar zoon Willem Quarles van Ufford het landgoed Malden in Engeland.

Na de dood van jonker Maurits gingen Salentein en De Berencamp naar zijn zoon Willem en enkele andere boerderijen en landerijen naar zijn dochters Eleonora Jeanne (landgoed Bokhorst) en Inès Madeleine (landgoed Blarinckhorst). Salentein werd uit financiële nood door Willem in twee delen verkocht aan Pon Holding, vooral bekend als de importeur van Volkswagen en verwante automerken: huis en eiland in 1980, de rest in 1987. Na de dood van Mijndert Pon erfden zijn kinderen Salentein. Huize De Berencamp behoort niet tot het bezit van Pon, maar wordt nog steeds bewoond door een telg van het geslacht Van Haersma de With, jonker Maurits, zoon van Willem en kleinzoon van Maurits. Zijn zuster Marie Louise woont ook nog op een deel van het vroegere landgoed, op de Lorrekorf in de boerderij Boekweitkorf. Ze leidt jachthonden, in het bijzonder labradors, op in het apporteren van jachtbuit. Andere deellandgoederen, die vroeger bij Salentein behoorden, zoals Bokhorst en Blarinckhorst, zijn nog in het bezit van

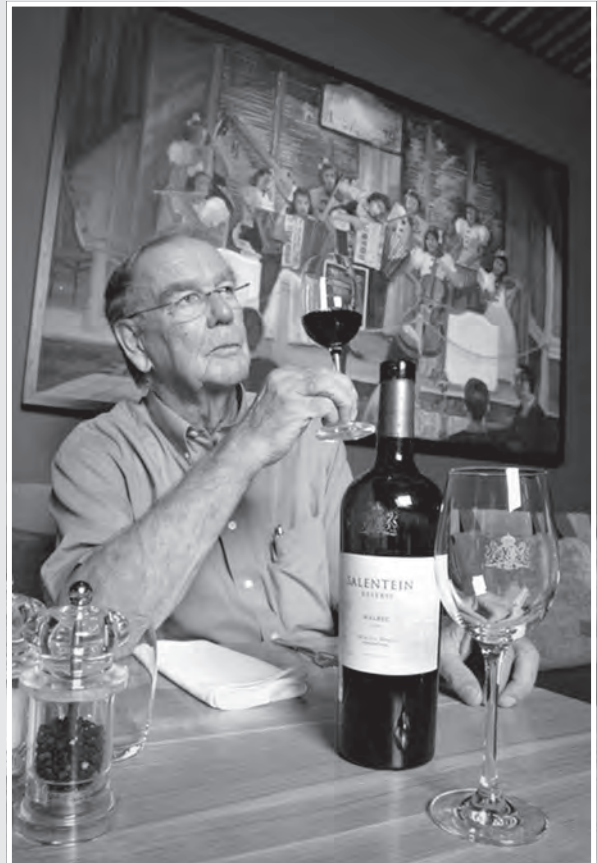

Boven Maurits van Haersma de With van De Berencamp.
Rechtsboven Marie Louise van Haersma de With met haar jachthonden

Boven De erven Röell (v.l.n.r. Louise Inès, Maurits Willem, moeder Nora van der Feltz-Van Haersma de With, Jacob Alexander en Cecilia). *Rechts* Mijndert Pon van Salentein (1932-2014)

De erven Van der Wyck (v.l.n.r. Oliver, Madeleine, Maureen en moeder Inès van der Wyck, geb. Van Haersma de With)

Herman van Beuningen van Appel

Onder Keetie Richardson-Roghair van Rijn op De Kleine Roest, rechts Barones Antoinette van Lynden op De Poll

Groot Proevengoed op Appel

nazaten van Maurits' dochters. Jonker Maurits Willem Röell, zijn broer Jacob Alexander en zijn zusters Louise Inès, Cecilia Amunda en hun halfbroer Georg Cuno van der Feltz die Bokhorst erfden (en eigenaar zijn van de aldaar aangelegde golfbaan), zijn de kinderen uit het eerste en tweede huwelijk van Nora met respectievelijk jonkheer Cornelis Röell en jonkheer Gustaaf Willem van der Feltz. De enige zoon van Nora's tweede echtgenoot, Cuno van der Feltz, heeft zich uitgekocht en bezit een bedrijf in Évora (Portugal). De freules Maureen en Madeleine van der Wyck, van Blarinckhorst, en tot voor kort van de boerderij Groot Hennekeler, zijn de dochters van Inès. Maureen heeft een zoon Oliver, werkzaam in Singapore. Met haar partner Teun van Es heeft Madeleine een nieuw landgoed gesticht: Eswyck. De beide dochters van Maurits van Haersma de With, Nora en Inès, waren zorgvuldige beheerders van hun erfdeel, evenals hun kinderen Van der Wyck en Röell. De vrouwelijke erfgenamen van Annie Schimmelpenninck-Van Haersma de With,

Pauline Heijse-Schimmelpenninck en Emma Maria van Randwijck-Schimmelpenninck, hebben hun bezit op de West-Veluwe verkocht en hebben geen banden meer met het jonkerland.

Het jonkerland, dat voor de Tweede Wereldoorlog nog steeds groeide, is naderhand steeds verder op- en afgesplitst. Ooit was de kern huize Salentein bij Nijkerk, daarna werd het De Beukenheg in Putten, daarna De Berencamp en tegenwoordig is De Poll bij Gietelo, gemeente Voorst, de plaats waar de grootste erfgenaam van het vroegere bezit resideert – als ze tenminste niet op haar landgoed in Engeland verblijft (zoals de 'ingezetenen' zeggen). Het afgesplitste deel Appel behoort aan de niet-adellijke familie Van Beuningen. De huidige beheerder, Herman van Beuningen, woont in het vroegere huis 't Bosch (en binnenkort op De A-hof) – als hij tenminste niet op zijn landgoed in Portugal verblijft. Het deellandgoed Volenbeek bij Putten werd gekocht door de niet-adellijke industrieel Ed Richardson. Na zijn dood kwam het aan zijn partner Kettie

Rudolf van Weede en Nicoline Schimmelpenninck van der Oye van De Lathmer

Richardson-Roghair van Rijn, die het in een stichting onderbracht, waarin ook pachters participeren. De bewoners van Volenbeek waren er blij mee, ze vreesden dat de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten het landgoed zou aankopen, wat meer regels en beperkingen zou hebben kunnen betekenen. Spontenderwijs werd de naam van deze Vereniging door de pachters verkort tot 'Natuurmankementen'.

In feite bestaat het land van de jonker alleen nog uit het landgoed De Berencamp van jonker Maurits van Haersma de With, en uit de bezittingen van de jonkers Röell, maar in de toekomst wordt de zoon van barones Van Lynden als jonker Willem Quarles van Ufford mogelijk een van de landjonkers, evenals Jan Minnema, de zoon van jonker Maurits van Haersma de With van De Berencamp, en Cees Röell, de zoon van jonker Jacob Alexander Röell, en Jaap en Victor, de zonen van jonker Maurits Willem Röell. Maar de tendens is dat de huidige generatie de jonkertitel niet meer van deze tijd vindt. Het land van de jonker lijkt vrijwel geschiedenis.

Brievenbundel in Familiearchief Van Haersma de With

Lees verder in *Het land van de jonker*

Jachtopziener Wim Cozijnsen, pachter Jan van de Pol van Groot Koestapel,
fotograaf Brand Overeem en auteur Bert Paasman

Eerste druk september 2020

© 2020 Brand Overeem, Bert Paasman en Uitgeverij De Fontein, Utrecht

Vormgeving: Peter Koch, Houten

Druk: Wilco, Amersfoort

ISBN 978 90 261 3880 5

NUR 653/521

www.uitgeverijdefontein.nl

Uitgeverij De Fontein vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch, door geluidsopname- of weergaveapparatuur, of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Bij het samenstellen van deze uitgave is de grootst mogelijk zorgvuldigheid nagestreefd. Ondanks alle aan de samenstelling van de tekst en het beeld bestede zorg kan noch de redactie, noch de auteurs, noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele onjuistheden en/of onvolledigheden die in deze uitgave zouden kunnen voorkomen.

Wij hebben ons best gedaan om alle rechthebbenden met betrekking tot fotomateriaal te achterhalen. Eenieder die meent dat zijn/haar materiaal zonder correcte bronvermelding hier is gebruikt, verzoeken wij om zich tot ons te wenden.